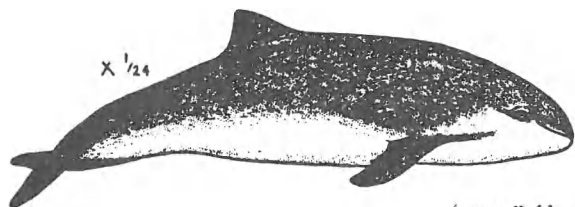

De bruinvis, van algemene soort tot dwaalgast.

G. Rappé

Een diergroep die tot nog toe niet aan bod kwam in dit blad, hoewel ze tot de grootste en de ons nauwst verwante zeeorganismen behoren, zijn de zoogdieren. Deze groep is aan onze kusten vertegenwoordigd door de vinpotigen (zeehonden e.d.) of Pinnipedia en de walvisachtigen (walvissen, dolfinen en bruinvissen) of Cetacea. Eens waren de gewone zeehond *Phoca vitulina* en de bruinvis *Phocoena phocoena* gewone verschijningen aan onze kust. Vandaag worden ze zo zelden gezien dat een dergelijke gebeurtenis bijna steeds de kranten haalt. Over deze laatste soort willen we het hier in het bijzonder hebben.

De bruinvis behoort tot een aparte familie, de Phocoenidae, binnen de tandwalvissen (Odontoceti). De soort is onmiskenbaar door zijn grootte, zijn habitus en zijn tanden. De bruinvis is de kleinste walvisachtige in de Europese wateren. De ♂♂ worden tot 150 cm groot, de ♀♀ tot 180 cm, zelden iets groter (van Bree, 1977; van Utrecht, 1978). Het dier heeft een stompe kop, zonder

(naar Hall, 1981)

snuit (in tegenstelling tot dolfinen die steeds een korte tot vrij lange snuit hebben). De rugvin is klein, mooi driehoekig en een weinig achterwaarts gericht. Bij dolfinen is die rugvin groter en min of meer duidelijk sikkelvormig. In tegenstelling met de conische tanden van de andere soorten, heeft de bruinvis tanden met een spatelvormig verbrede kroon.

Bruinvissen leven normaal in kleine kudde, die kunnen smelten tot grote scholen. Het is een soort van kustwateren. Hij is een trage zwemmer, die zelden uit het water springt. Alleen de rug met de driehoekige vin komt af en toe boven het wateroppervlak, tijdens het ademen. Zijn voedsel bestaat vooral uit vis, zowel bodemvis als pelagische soorten, ook schaaldieren en inktvissen. In de Noordzee zijn de ♂♂ na 5 jaar, de ♀♀ na 6 jaar geslachtsrijp. De draagtijd wordt geschat op 11 maanden, waarna

het enige jong geboren wordt. (Dit lage aantal jongen is bij walvisachtigen regel en verklaart meteen de enorme kwetsbaarheid van de populaties.) De meeste jongen worden in juni geboren (van Utrecht, 1978). De maximale waargenomen leeftijd bedraagt 15 jaar (Purves, 1977).

Hoe talrijk de bruinvis vroeger was is moeilijk te achterhalen omdat oude konkrete gegevens uiterst schaars zijn. Dit is een algemeen verschijnsel bij gewone soorten. Wie besteedt immers aandacht aan de huismus of de mossel? Wel staat vast dat er in de la-

Tabel 1. Gekende gevallen van de Bruinvis Phocoena phocoena van 1970 tot 1982 tussen le Tréport (Somme) en Westkapelle (Walcharen), met inbegrip van de Schelde.

<u>Strandingen op de kust</u>				
24 oktober '70	juv	-	Koksijde	Rappé, 1977a; De Smet, 1981
10 november '70	♀	131	Raversijde	De Smet, 1981
21 november '70	juv?	-	De Panne	id.
7 december '70	♀	150	Blanckenberge	id.
3 of 4 feb. '73	-	+150	Raversijde	id.
3 maart '73	-	+105	Wenduine	Rappé, 1976; De Smet, 1981
19 maart '73	♂	115	Middelkerke	De Smet, 1981
3 april '73	♀	136	Zwin	van Bree & Husson, 1974; De Smet, 1981
1 augustus '73	♂	133	Zwin	Burny, 1975; De Smet, 1981
oktober '73	-	-	De Haan	De Smet, 1981
2 februari '74	-	+110	Knokke	De Smet, 1981
9 maart '74	-	140	Somme	Duguy, 1975
10-14 april '75	-	-	Nieuwpoort	Huyseune, 1976
28 december '75	-	>82	Bredene	Rappé, 1976; De Smet, 1981
11 april '76	♀	137	Ault (Somme)	Duguy, 1977
29 augustus '76	-	-	tussen Wenduine en De Haan	NHA, med. G. De Laender
27 november '76	♀	123	Nieuwesluis	Rappé, 1977b
28 november '76	♂	118	Ritthem	van Bree & Smeenk, 1978
14-17 mei '77	-	+100	Zeebrugge-Bl'ge	Verboven, 1978; med. W. De Smet
2 januari '78	-	-	Vlissingen	med. van der Feen-van Benthem Jutting
8 oktober '78	-	-	Groede	med. van der Feen-van Benthem Jutting
10 januari '79	-	+100	Dunkerque	Duguy, 1980
15 maart '79	♂	138	Boulogne	Duguy, 1980
13 februari '81	♀	133	Blanckenberge	Van Waerebaek, 1982
26 april '82	♀	121	Blanckenberge	med. J. Van Gompel

Strandingen van de Schelde

2 april '70	-	+120	Antwerpen	De Smet, 1981
18 april '72	♀	155	Honteniase	van Bree & Husson, 1974
10 maart '73	-	+100	Baalhoek	van Bree & Husson, 1974

Waarnemingen

+11-13 dec. '73	1 ex.		Brugge (Boude- wijnkanaal)	krantenbericht; De Smet, 1981
20 juni '75	19 exx.		2 km vóór Wenduine	De Smet, 1981
25(?) december '81	2 exx.		vóór het Zwin, richting Schelde	krantenberichten

te middeleeuwen door vissers van Wenduine jacht op gemaakt werd, "med tarpoen en zonder pardoen". De doorboorde 'vis' in het wapenschild van Wenduine stelt dan ook de bruinvis voor. Verder zijn mededelingen van oudere kustbewoners (60-jarigen en ouder) dat ze vroeger vanop het strand de bruinvissen zagen springen vóór de kust, niet schaars. In hoeverre het om sterke herinneringen uit hun jeugd gaat aan enkele gelegenheden, dan wel om een reële algemeenheid van de soort is niet meer na te gaan. Mogelijks betreft het zelfs andere soorten. Vissers vb. maken geen onderscheid en noemen alle kleine walvisachtigen "bruinvissen" of "tuimelaars". In elk geval waren strandingen in de zestiger jaren algemener dan nu. Toen Martens (1963) in de zomer van 1962 "lange tijd aan zee verbleef, gebeurde het meermaals dat bij ebbe een "vis" aanspoelde met ongewone afmetingen". Het ging hierbij om de bruinvis. Ook de heren D. Nolf (mond. med.) en E. Kuyken (mond. med.) herinneren zich de soort in de zestiger jaren meerdere malen te hebben gevonden, zonder details te kunnen geven. Nog op 27 september 1968 werden tussen Koksijde en De Panne twee kadavers gevonden (De Smet, 1974). Misschien sluit dat jaar wel een periode af waarin de soort nog jaarlijks te vinden was. Van 1969 liggen immers geen vondsten vóór (De Smet, 1981). De gegevens vanaf 1970 van onze kust, aangevuld met een flink stuk van de Noordfranse kust (tot le Tréport, dép. Somme: 185 km) en de Westerscheldemonding (40 km), zijn in tabel 1 opgenomen. Over een periode van 12 jaar en op een kleine 300 km kust konden slechts een 30-tal gevallen worden genoteerd. Dit is een gemiddelde van 2.5 per jaar. De aantallen zijn echter niet gelijk gespreid over de jaren

herkomst	#km	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82
N-Frankrijk	185	-	-	-	-	1	-	1	-	-	2	-	-	°
België	65	4	-	-	6	1	3	1	1	-	-	-	2	1
Nl + Schelde	40	1	-	1	2	-	-	2	-	2	°	°	°	°
totaal		5	0	1	8	2	3	4	1	2	(2)	(0)	(2)	(1)

Tabel 2. °Gegevens uit Nederland van de laatste drie jaar en uit Frankrijk van het laatste halfjaar ontbreken.

en de deelgebieden (tabel 2.). Zo ontbreekt ze volledig in 1971 en (waarschijnlijk) 1980. Aan de Belgische kust waren alleen 1970 en 1973 jaren met veel waarnemingen, terwijl ze in 1971, 1972, 1978, 1979 en 1980 volledig afwezig was. Wat de dichtheid betreft komt Noord-Frankrijk erg laag voor de dag: daar werd 1 bruinvis gevonden per 555 km of 1 per 3 jaar. De dichtheid van de Belgische kust is hoogst: 1 per 40.5 km, terwijl er in de Scheldemonding 1 werd gevon-

den per 54.5 km of minder dan 1 per jaar. Aan de Belgische kust is er echter een opmerkelijk verschil tussen oost- en westkust. Aan de westkust (31 km) bedroeg die densiteit 1 dier per 64.5 km strand of één geval per 2 jaar. De laatste vondst dateert trouwens reeds van 1975. Aan de oostkust (34 km) lag er 1 dier per 31 km strand of ongeveer elk jaar één. Er zit dus een duidelijke gradient in van zuid naar noord. Deze is volgens mij echter niet alleen functie van de werkelijkheid (die slechts benaderd wordt door het verzamelen van waarnemingen) maar ook van de dichtheid van rapporterende strandwandelaars, die altijd hoger geweest is aan de oostkust. Het is m.i. geen toeval dat alle strandingen aan onze kust van de laatste 5 jaar te Blankenberge gebeurden! Er blijven beslist veel meer gevallen onopgemerkt ten westen van Oostende.

In Nederland, waar een lange traditie bestaat van het registreren van gegevens over walvisachtigen, was de bruinvis de enige soort die niet gevolgd werd. Toen echter bleek dat hij minder algemeen werd, begon men ook die vondsten te noteren. Zo werden in de eerste jaren, van 1950 tot en met 1955, nog minstens 198 opgetekend. Eenzelfde periode twintig jaar later (1970-1975) leverde nog slechts 94 gevallen op, of minder dan de helft. Dit cijfer is echter nog goed voor gemiddeld 16 dieren per jaar (van Bree, 1977). Dit is beduidend meer, ook relatief gezien (1 ex. per 23 km kust), dan aan de Belgische (oost)kust. De lage waarde voor de Scheldemonding kunnen we eventueel verklaren als volgt. Als we de gradiënt van noord naar zuid aanvaarden, en we volgen de kustlijn in diezelfde richting, dan is de Scheldemonding een soort schaduwhoek. Een lijn langs de kop van Schouwen en die van Walcheren botst in Blankenberge op onze kust.

Uit de maandelijksse totalen (tabel 3) blijkt dat de meeste ge-

jan	feb	maa	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
2	3	6	5	1	1	0	2	0	3	4	4

Tabel 3. Seizoenaal voorkomen.

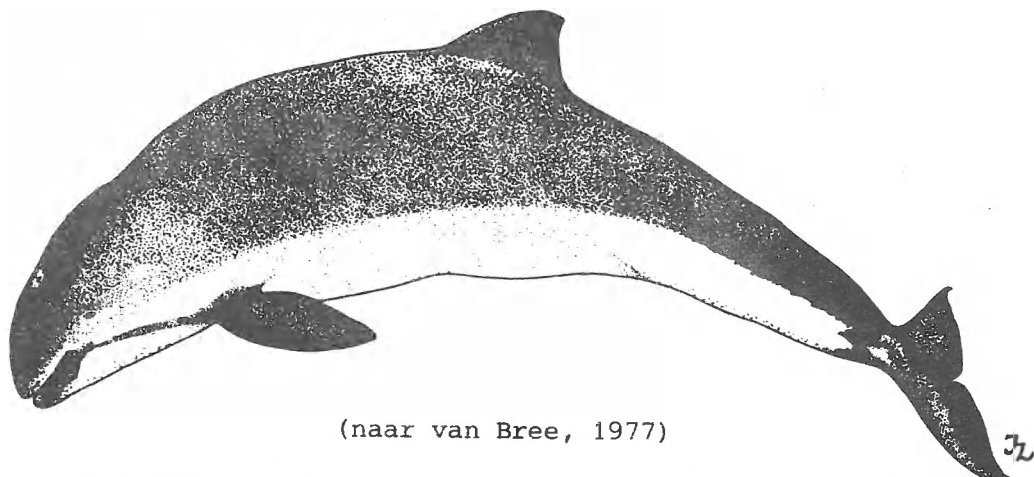
vallen zich voordoen in de wintermaanden en het vroege voorjaar. In het late voorjaar en de zomer, de periode dat de jongen geboren worden, zijn er het minst. Of dit een reëel seizoenaal patroon beschrijft, blijft, door het geringe aantal gegevens, een open vraag.

Als kustsoort trekt de bruinvis ook regelmatig estuaria binnen.

Toen de Schelde veel minder gepollueerd en nog visrijk was, zal dat wel niet zo uitzonderlijk geweest zijn, althans voor wat men de 'Zeeschelde' noemt. Zelfs zo recent als 1970 verscheen een springlevende bruinvis tot bij Antwerpen (tabel 1.)! Stroomopwaarts van die stad echter was het verschijnen van een bruinvis wel altijd een bijzondere gebeurtenis voor de landman. Zo zijn er een tiental gevallen gekend van de Schelde (tot Oudenaarde: 200 km stroomopwaarts!) en bijrivieren (Rupel, Nete, Zenne, Durme) en zelfs eentje uit het Zeekanaal van Brussel. Twee minder gekende gevallen wil ik hier even aanhalen. De Smet (1974) vermeldt een geval "1887, Schelde (omgeving van Gent?)", op basis van een skelet in de verzameling van het Instituut voor Dierkunde van de Rijksuniversiteit van Gent. In de oude catalogi van die verzameling kon ik de juiste gegevens terugvinden: het betreft een vrouwelijk dier, dat was "tué le 21 janvier 1887 dans l'Escaut à Uytbergen". Het skelet meet 1.45 m. Naast het geraamte worden ook nog enkele organen bewaard te Gent. Onlangs kon Moens (1982) nog een onbekend gebleven geval reconstrueren van het begin van deze eeuw, aan de hand van enkele krantenberichten uit die tijd. Op 17 maart 1906 werd in de Nete te Lier een bruinvis geschoten. Het dier was 1.25 m lang en woog 35 kg. Ter illustratie van de anekdotische verslaggeving dit bericht uit de 'Gazet van Lier' van zondag 25 maart 1906.

"Verleden week hadden eenige mannen, echte waterratten, in de Nethe een bruinvisch gevangen, of beter gezegd geschoten. Zij hadden het dier Zondag en Maandag tentoongesteld en hiermeê al een groten stuiver verdiend. Ook hadden zij voorgenomen daarmeê voort te gaan, ja zelfs er zichtpostkaarten van te verkoopen. Maar terwijl zij zich op eene schuit gereed maakten om de scène der vangst te laten trekken, viel de drager van den visch in het water en, meer bekommerd met zijn huid dan met den visch, liet hij deze slippen en de visch was... weggezwommen. Ge ziet van hier wat gezicht de mannen trokken, bijzonder toen den visch zich niet meer liet vangen, en zij als natte hondkens naar huis moesten."

Volgens 'De Lierenaar' van dezelfde dag waren de mannen van plan "...hunnen geldwinner lustig op te peuzelen, ..." maar eerst moest hij nog even op de foto, "..., doch het was dat het stellen voor het trekken te lang duurde, of dat Chovau's (de held van het verhaal) arm moede werd, toch ontslipte den visch zijn handen... . Zoo mislukte een schone soupé."

(naar van Bree, 1977)

Bruinvis *Phocoena phocoena* (Linnaeus, 1758), vroeger zeer algemeen, nu veel zeldzamer.

Tekening: J. Zaagman

Tot slot nog even vermelden wat te doen als je een bruinvis, dolfijn, zeehond, ... op het strand vindt. Meestal zijn de dieren dood. Het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (tel. 02/ 648 04 75; vragen naar dr. W. De Smet) is erg geïnteresseerd in de kadavers. Zorg dat het dier niet terug in zee kan spoelen, door het hoger op het strand of op de dijk te leggen. Noteer zoveel mogelijk afmetingen, maak desnoods een tekening of foto (waarop een voorwerp van gekende grootte), controleer het geslacht. Als het een levend dier betreft, verwittig je best een plaatselijke instantie: dierenarts J. Van Gompel aan de oostkust (tel. 050/ 41 55 41) of het Rijksstation voor Zeevisserij voor de westkust (tel. 059/32 03 88).

Literatuur

- Bree, P.J.H. van, 1977. Over strandingen van Bruinvissen op onze kust. *Natura*, 74 (5): 20-24.
- Bree, P.J.H. van & A.M. Husson, 1974. Strandingen van Cetacea op de Nederlandse kust in 1972 en 1973. *Lutra*, 16 (1): 1-10.
- Bree, P.J.H. van & C. Smeenk, 1978. Strandingen van Cetacea op de Nederlandse kust in 1976 en 1977. *Lutra*, 20 (1-3): 13-18.
- Burny, J., 1977. Bruinvissen. *Aphrodite*, 2 (1): 2-4.
- Duguy, R., 1975. Rapport annuel des Cétacés et Pinnipèdes trouvés sur les côtes de France. IV. Année 1974. *Mammalia*, 39(4): 689-701.
- Duguy, R., 1977. Idem. VI. Année 1976. *Ann. Soc. Sci. nat. Charente-Maritime*, 6 (4): 308-317.
- Duguy, R., 1980. Idem. IX. Année 1979. *Ann. Soc. Sci. nat. Charente-Maritime*, 6 (7): 615-632.

- Huyseune, A., 1976. Waarnemingen-vondsten. Tuimelaar, 3 (3): 2-5.
- Martens, N., 1963. Walvissen langs onze kust. Hamster, 3(1): 17-18.
- Moens, J., 1982. Van een bruinvisfeestje dat niet kon doorgaan. Marswin, 3 (1): 7-10.
- Purves, P.E., 1977. Order Cetacea. Whales, dolphins and porpoises. In G.B. Corbet & H.N. Southern (eds). The Handbook of British Mammals. Blackwell Scientific Publications, Oxford-London-Edinburgh-Melbourne. 520 pp.
- Rappé, G., 1976. Waarnemingen. Tuimelaar, 3 (1): 5
- Rappé, G., 1977a. Waarnemingen en vondsten. Tuimelaar, 4 (1): 8-11.
- Rappé, G., 1977b. Walvisachtigen van de Westerschelde. Het Duumpje, 3 (2): 6-14.
- Smet, W.M.A. De, 1974. Inventaris van de walvisachtigen (Cetacea) van de Vlaamse kust en de Schelde. Bull. Kon. Belg. Inst. Nat. Wet., Biol., 50 (1): 1-156.
- Smet, W.M.A. De, 1981. Gegevens over de walvisachtigen (Cetacea) van de Vlaamse kust en de Schelde uit de periode 1969-1975. Bull. Kon. Belg. Inst. Nat. Wet., Biol., 53 (4): 1-34.
- Utrecht, W.L. van, 1977. Age and growth in *Phocoena phocoena* Linnaeus, 1758 (Cetacea, Odontoceti) from the North Sea. Bijdr. Dierkunde, 48: 16-28.
- Verboven, A., 1978. Waarnemingen en vondsten. Tuimelaar, 5 (2): 2-4.
- Waerebeek, K. Van, 1982. Over de autopsie en dissektie van een bruinvis, *Phocoena phocoena*. Marswin, 3 (1): 13-17.

Cootveld 3
9131 Beervelde

EVEN VOORSTELLEN: De Vlaamse vereniging voor de bestudering van de zeezoogdieren.

Bovenstaand artikel vormt het raakvlak van de strandwerkgroep met een andere jonge vereniging. "De Vlaamse vereniging voor de bestudering van de zeezoogdieren" werd opgericht in 1979 en stelt zich tot doel de bestudering van de zeezoogdieren in de ruimste zin van het woord: strandingen, het beheer van de walvisstocks, de zeehondenjacht, historische aspecten omtrent de walvisvangst in onze streken, wel en wee van zeezoogdieren in dierentuinen en dolfinaria, fossiele zeezoogdieren (waarvan ons land één van de grootste schatkamers ter wereld herbergt),...

Ze tracht dit doel te verwezenlijken door het uitgeven van een eigen blad 'Marswin' (een oud-nederlandse naam voor de bruinvis) en het regelmatig organiseren van ledenbijeenkomsten. Het blad staat boordevol informatie in allerlei vorm. De bijeenkomsten grijpen verspreid over Vlaanderen en de grensgebieden plaats. Het secretariaat is gevestigd bij R. Asselberg, Hoogheide 64, 2659 Puurs.